زمانی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستاندا.. فەرەیدوون سامان

لە بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا هەر لەگەڵ دامەزراندنی دەوڵەتی نوێی سوریا، مەگەر بۆ ماوەیەکی کەم تەبەت لەسەردەمی ئینتدابی فرەنسییەکان دەرفەتێک بۆ کوردانی دانیشتووی شام ڕەخسا، لە بواری زمان و کەلتوور و چاپەمەنیدا چالاک بن، لەوانەش وەشاندنی گۆڤاری هاوار(١٩٣٢)، ئەگینا هیچ ئاماژەیەکی دەستووری و یاسایی لەو وڵاتەدا بە زمان و کەلتووری کوردیدا نەکراوە، ڕاستە وەک کۆماری تورکیا بە ڕەسمی زمانی کوردی قەدەغە نەکرابوو، بەڵام لەکایەکانی پەروەردەو فێرکردن و فەزا گشتییەکانی فەرمانگە حکوومییەکان، تەنانەت لە بواری چاپ و بڵاوکردنەوەشدا لەلایەن دیمەشقەوە زۆر بەتوندی دژایەتی زمان و ناسنامەی کوردی کرا، لەو سۆنگەیەشدا هاووڵاتییانی کورد دووچاری زیندان و ڕاوەدوونان و ئاوارەیی تەنانەت کوشتنیش هاتوون.

دوای سەرهەڵدانی ڕۆژاوای کوردستان و دواتر دامەزراندنی کانتۆنەکان و دەسەڵاتی خۆسەری لەو هەرێمەدا، بزاڤێکی کەلتووری و زمانەوانییان بۆ فەراهەم بوو و ئاستی خوێندنی کوردی لە سەکتەری پەروەردەو فێرکردندا گەیشتە قۆناغەکانی زانکۆ(زانکۆی ڕۆژاوا لە کۆبانێ بۆ نموونە)، بەڵام کاتێک زمانی کوردی لەلایەن حکومەتەکەی شەرعەوە بە فەرمانی ڕەسمی دەخرێتە ناو قوتابخانەکانی ڕۆژاواوە، ئەمە تەنیا باسی قۆناغێکی جیاواز دەکەین، باس لە لاپەڕەیەکی نوێ دەکەین لە پەیوەندی نێوان دەوڵەتی سوریا و شوناس و کولتوور و زمانی نەتەوەیەک کە لە مێژە تووشی پەراوێزخستن بووە.

وەزارەتی پەروەردەی سوریا ڕێنمایی جێبەجێکاری سەبارەت بە فێرکردنی زمانی کوردی لە قوتابخانە حکومی و ئەهلییەکاندا دەرکرد. ئەم بڕیارە شایەنی ئەوەیە بە هێمنی و بە زیادەڕۆوی و کاردانەوەی سۆزداری و لە چاویلکەیەکی سیاسی و یاساییەوە بخوێنرێتەوە و لەبەرچاو بگیرێت، تا بزانین چی بەدەست هاتووە و چی دەبێت لە داهاتوودا بەدەست بهێنرێت. لە ڕاستیدا بەشێک لە هاووڵاتیانی کورد ڕەخنەیان لەو بڕیارە گرت، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە فێرکردنی زمانی کوردی بە تەنیا بە ئاستی مافێکی نەتەوەیی و زمانەوانی بەرز نابێتەوە و ئەوەی پێویستە دانپێدانانی زمانی کوردییە وەک زمانێکی ڕەسمی نەک وەک زمانێکی نیشتمانی بخوێنرێتەوە، بەتایبەتیش لە ناوچانەی کە زۆرینەی دانیشتووانی مێژوویی کورد پێکدەهێنن.

پێموایە ئەم داخوازییەی کورد ڕەوایە، مافی گەلان بە زمانەکەیان نابێت تەنها لە خوێندنی ئیختیاری یان قۆناغێکی سنووردار بێت. بەڵام ئەو پرسیارەی ئەمڕۆ دەبێت لە خۆمانی بکەین ئەویش ئەوەیە ئایا پێویستە ئەم هەنگاوە مێژووییە ڕەت بکەینەوە، تەنها لەبەر ئەوەی کۆتایی ڕێگەکە نییە؟

بەڕای من نەخێر. هێنانە ناوەوەی زمانی کوردی بۆ ناو خوێندنگەکانی ڕۆژاوای کوردستان لە ڕێگەی بڕیارێکی فەرمی کە لە لایەن وەزارەتی پەروەردەی سووریاوە، گۆڕانکارییەکی بەرچاوە لە مێژوویەکی دوور و درێژی ئینکاری و پەراوێزخستن. لە ڕووی سیاسییەوە ناژیرانە دەبێت کە بەهای ئەم هەنگاوە کەم بکەینەوە تەنها لەبەر ئەوەی هەموو داواکارییەکانی کوردی بەدی نەهێناوە. دەیان ساڵە کورد لە سوریا لەژێر سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستانەدا دەژین، کە بەشێکی بنەڕەتی لە ناسنامە و کەلتوور و زمانییان ڕەتکراوەتەوە. ئەوان تووشی ستەم و هەڵاواردن هاتوون، سیاسەتگەلێک کە بوونی زمان و ناسنامەی کوردی لە کایەی گشتیدا لاواز کردبوو. لە هەندێک کاتدا کارەساتەکە گەیشتە ئەو ئاستەی کە نەوەکان لە مافە سەرەتاییەکانی مرۆڤ بە ترس و فێربوون زمانەکەیان زەوت بکرێت. بۆیە ئەمڕۆ ناساندنی زمانی کوردی هەڵگری بەهایەکە کە لە وردەکارییەکانی میتۆد و شێوازی وانەگوتنەوەدا تێدەپەڕێت. دانپێدانانە بەوەی کە زمانی کوردی زمانێکی زیندووە، و ئاخێوەرانی ئەو هاووڵاتییانەن کە مافی ئەوەیان هەیە منداڵەکانیان لە ناو خوێندنگەکانی سوریا گوێیان لە ئاوازی زمانەکەیان بێت، نەک لە پەراوێزدا و لە پشت دەرگا داخراوەکانەوە بن. لێرەدا دەبێت ڕوونتر بین: ستایشکردنی بڕیارەکە بە واتای وازهێنان لە داخوازییەکانی دیکەی کورد نییە. دەتوانین بڵێین ئەمە سەرەتایەکی باشە بۆ ئەم هەنگاوە، لە هەمانکاتدا دان بەوەدا بنێین کە گەشتەکە کۆتایی نەهاتووە، دەتوانین پشتیوانی لە فێرکردنی زمانی کوردی بکەین لە هەمانکاتدا داوای مافی زیاتری زمانەوانی و کەلتووری بکەین. دەتوانین ئەو بڕیارە بە خاڵی دەستپێک بزانین و داوا بکەین کە ئەم سەرەتایە پەرە بسەنێت بۆ دانپێدانانێکی دەستووری ڕوونتر بە مافەکانی هەموو گەلی کوردی ڕۆژاوا، لە پێش هەموویانەوە مافی کورد بە زمان و ناسنامەو کەلتوورەکەی، و زامنی پێگەی زمانی کوردی وەک زمانێکی فەرمی لە ناوچە کوردنشینەکاندا، لە چوارچێوەیەکی دەستووری و ئیداریدا کە مافەکانی هەموو سوورییەکان مسۆگەر بکات بەبێ ئەوەی کەمێک لە مافی هەر گروپێکی تر، ئەمانە دژایەتی نین، بەڵکو سیاسەتی پێگەیشتوو ناچارمان ناکات لە نێوان دانپێدانان بەو شتەی بەدەست هاتوون و داوای ئەوەی هێشتا بەدەست نەهاتوون هەڵبژێرین.

کوردی ڕۆژاوا بە درێژایی مێژووی سوریا باجی قورسیان داوە، لە پێناو ئازادی و دادپەروەری ڕۆڵەکانیان کردە قوربانی، و بەرگەی ساڵانێک لە ستەم و هەڵاواردنیان گرت و باجی ستەمکارییان داوە، لەگەڵ ئەو سەختییەی ژیان کە ناسنامە و زمان و بوونی کولتوورییان کردە ئامانج. بۆیە ئەم قەناعە نوێیە پێویستی بە گوتارێکی سیاسی جیاواز هەیە. نامانەوێت مافی زمان ببێتە مایەی ململانێی نێوان سوورییەکان. کورد دەیەوێت زمانی کوردی ببێتە بەشێکی سروشتی سوریای نوێ، هەروەک چۆن دەیەوێت زمانی عەرەبی زمانی یەکگرتووی دەوڵەت بێت و مافی هەموو پێکهاتەکانی سوریا بەبێ جیاوازی پارێزراو بێت. زمان دیواری نێوان مرۆڤەکان نییە؛ زمان پردێکە بۆ شکۆی مرۆڤ، دانانان بە زمانی کوردی، عەرەبێک کەم ناکاتەوە، هەروەک چۆن دانانان بە زمانی عەرەبی، کوردێک کەم ناکاتەوە. دەوڵەتێک کە ڕێز لە فرەچەشنی زمانەوانی و کولتووری خۆی بگرێت، لاوازتر نابێت، بەڵکو زیاتر متمانە بەخۆی دەکات و باشتر ئامێزی بۆ بنیاتنانی کۆمەڵگەیەکی یەکسان دەکاتەوە.

لەرەوە ئەرکی ئەمڕۆی کوردی ڕۆژاوا هەر تەنها ئاهەنگگێڕان نییە بە بڕیارەکە، نە هێرشکردنە سەری، بەڵکو کارکردنە بۆ سەرکەوتنی. پێویستە داوای مامۆستایانی شارەزا، و میتۆدی کوالیتی بەرز، کتێبی خوێندن، ڕاهێنان، ژینگەیەکی گونجاوی فێربوون و چاودێری جێبەجێکردنیان بکەن. چونکە مافەکان تەنیا بە دەرکردنی فەرمان نابنە واقیع؛ مافەکان پێویستیان بە دامەزراوە هەیە بۆ پاراستنیان، خوێندنگە بۆ جێبەجێکردنیان، کۆمەڵگەیەک کە بزانێت چۆن بیانپارێزێت. هەروەها ئەمڕۆ کورد بەرپرسیارێتییەکی گەورەی لە ئەستۆدایە. ئەگەر دەیانەوێت زمانی کوردی لە پەروەردە و کارگێڕی و کۆمەڵگەدا ئامادەییەکی بەهێزی هەبێت، پێویستە کار بۆ پەرەپێدانی، ڕاهێنانی کارمەندەکانی، بەرهەمهێنانی کتێب و پرۆگرامی خوێندن، هاندانی منداڵان و لاوان بۆ فێربوونی و لە داخوازییەکانی بگەڕێین بۆ پڕۆژەیەکی هەمەلایەنەی فەرهەنگی و پەروەردەیی.

ماوەیەکی زۆر چاوەڕێی ئەوە بووین کە زمانی کوردی بە فەرمی بخرێتە ناو قوتابخانەکانی سوریاوە. با وەک شایەنی خۆی سەیری ئەم ساتەوەختە بکەین. ئەمە کۆتایی نییە، بەڵام بە دڵنیاییەوە هەنگاوێکی زوو تێپەڕ نییە. هەنگاوێکی مێژووییە دوای دەیان ساڵ کە زمانی کوردی لەو پێگەیەی کە شایەنییەتی بەهرەمەند نەبوو. بۆیە گەرەکە کورد پێشوازی لێ بکەن، کاربکەین بۆ دڵنیابوون لە سەرکەوتنەکەی. لەهەمانکاتدا پابەندی تەواوی مافەکانی خۆیان ببنەوە بە مافی کورد بە ئەوەی زمانەکەیان بەشێکی دانەبڕاو بێت لە

پەیکەری دەستووری و ئیداری سوریای نوێ، هەروەها بە مافی ناوچە کوردییەکان کە پێگەی فەرمییان هەبێت بە زمانی کوردی کە ڕەنگدانەوەی تایبەتمەندییە دیمۆگرافی و مێژووییە نوازەکانیان بێت.

کورد زمانێکی ناوێت کە تەنیا ڕێگەپێدراو بێت؛ ئەوان زمانێکیان دەوێت کە ڕێزی لێ بگیرێت. مافێکی کاتیمان ناوێت؛ مافێکی هەمیشەییمان دەوێت، کە لە دەستووردابچەسپێت. جیاوازییەکی بەرچاو هەیە لە نێوان ڕەتکردنەوەی هەنگاوێک چونکە نەگەیشتووەتە ئەنجام و پەژراندنی وەک سەرەتایەک و بەردەوامبوون لە ڕێگاکەدا. با ئەوەی بەدەست هاتووە بە جددی وەربگرین و بە بەردەوامی داوای ئەوەی دەمێنێتەوە. مافەکان لە یادەوەریدا پارچە پارچە نین، بەڵکو لە سیاسەتدا بنیات نراون، ئێستا زانکۆی ڕۆژاڤا لە نزیکەوە بەدواداچوون بۆ ئەو بڕیارانە دەکات کە لەم دواییانەدا وەزارەتی پەروەردەی سوریا سەبارەت بە کەمکردنەوەی وانەکانی زمانی کوردی بۆ سێ وانە لە هەفتەیەکدا دراون. لەم چوارچێوەیەدا زانکۆ لە ڕێگەی هەڵسەنگاندنی ئەکادیمی و پەروەردەیی خۆیەوە جەخت لەوە دەکاتەوە کە ئەم پێوەرە پاشەکشەیە لە مۆدێلی پەروەردەیی وەرگیراو، هەنگاوێکە بۆ دواوە کە ڕێگری دەکات لە گەشەسەندنی بەردەوامی سیستەمی پەروەردە لە ساڵانی ڕابردوودا لە ڕۆژاوای کوردستاندا.

لە ماوەی ١٢ ساڵی ڕابردوودا، تاقیکردنەوەیەکی زانستی و مەیدانی گشتگیر لە ڕۆژاڤا/باکور و ڕۆژهەڵاتی سوریا ئەنجامدرا، کە تێیدا سیستەمێکی پەروەردەیی گشتگیر دامەزرا و زمانی کوردی وەک زمانی سەرەکی پەروەردە و توێژینەوە لە هەموو ئاستەکانی پەروەردەدا ناسێندرا. ئیتر بەکارهێنانی زمانی دایک تەنیا لە بەشی ئەدەبی و زانستە مرۆییەکاندا سنووردار نەبووە، بەڵکو فێرکردنی هەموو بوارە زانستی و پزیشکی و کارپێکراوەکان – وەک بیرکاری و فیزیا و کیمیا و ئەندازیاری- بە پێی پرۆگرامە زانستییەکان و ستانداردە پێشکەوتووەکانی ئەکادیمی لەخۆگرتبوو. جیاکردنەوە و سنووردارکردنی زمانی فێرکردن بۆ سێ وانەی هەفتانە و مانەوەی وەک پێکهاتەیەکی زمانی لاوەکی، لەبری ئەوەی ببێتە بنەمای سەرەکی بۆ گوتنەوەی بابەتەکانی زانستی، لێکەوتەی نەرێنی پەروەردەیی و ئەکادیمی هەیە، وەک:

- کەمکردنەوەی توانای تێگەیشتن و شیکردنەوەی خوێندکارانی کورد بە دابڕینی لە ژینگە زمانەوانییەکەی کە زیاتر لە 12 ساڵە وەبەرهێنانی زانستییان تێدا کردووە.

- وازهێنان لە ژێرخانی ئەکادیمی و دەستکەوتەکان کە لە ڕێگەی هەوڵ و سەرچاوەکانی پەروەردە لە ماوەی تەواوی ١٢ ساڵەدا بنیاتنراون و پەرەیان پێدراوە.
- پشتگوێخستنی پێوەر و ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییە پەروەردەییەکان کە جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کە پەروەردە بە زمانی دایکی فاکتەری سەرەکییە بۆ دەستەبەرکردنی کوالیتی پەروەردە و جێبەجێکردنی داهێنان و بیرکردنەوەیەکی ڕەخنەگرانە.

ڕاستکردنەوەی ڕێڕەوی پەروەردەیی باشترین چارەسەری ئەکادیمی لە سنووردارکردنی زمانەک نییە لەسەر حیسابی زمانەکی دیکە، بەڵکو لە ئەگەری وەرگرتنی مۆدێلی خوێندنی دوو زمانەدایە. ئەمەش مۆدێلێکی زانستییە و لەسەر ئاستی جیهانی جێبەجێ دەکرێت. دەرفەت دەڕەخسێنێت بۆ فێرکردنی زانست و بابەتەکانی سەرەکی بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی شانبەشانی یەکتر، بە شێوەیەک کە پاراستنی مافە زمانەوانی و کولتوورییەکانی خوێندکاران مسۆگەر بکات، توانای زانستی و پەیوەندی کردنیان بەرز بکاتەوە، هەروەها پردی یەکێزی ئەکادیمی و نەتەوەیی لە بری سیاسەتی دوورخستنەوە و پەراوێزخستن دروست دەکات.

مافی خوێندن بە زمانی دایک لە لقە جیاجیاکانی زانست و زانستدا مافێکی ئەکادیمی و مرۆڤە و لە ستاندارد و ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییەکاندا پارێزراوە، هەروەها ئامرازێکی سەرەکییە بۆ دەستەبەرکردنی سەقامگیریی پرۆسەی خوێندن و پەرەپێدانی توێژینەوەی زانستی. جگە لەوەش بە بنیاتنانی سیستەمێکی پەروەردەیی گشتگیر و بەردەوام، پێویستە فرەزمانەوانی بەهێز بکرێت و بەرنامەی پەروەردەیی گشتگیر بگیرێتە بەر، لە بری جێبەجێکردنی سیاسەتی سنووردارکردن و پەراوێزخستن

لەسەر ئەم بنەمایە، زانکۆی ڕۆژاڤا داوا لەلایەنە پەیوەندیدارەکان دەکات کە چاو بەو بڕیارە بخشێننەوە کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد، لە سنووردارکردنی بازنەی خوێندن بە زمانی کوردی، هەروەها کاربکەن بۆ پاراستن و پەرەپێدانی ئاستی ئەکادیمی و پرۆگرامە زانستییە گشتگیرەکان کە لە ماوەی ١٢ ساڵی ڕابردوودا بە زمانی کوردی دەگوترێنەوە — لەوانەش ڕێگە خۆشکردن بۆ پەرەپێدانی مۆدێلی پەروەردەی دوو زمانەیی بەردەوام بە مەبەستی دڵنیابوون لە داهاتووی خوێندکاران و پاراستنی کوالیتی سیستەمی پەروەردە. ئەگینا بە شێوەیەی کە بڕیاری لەسەر دراوە لە هەفتەیەکدا سێ وانە بخوێنرێت، پاشەکشەیەکی گەورەیە لە خەون و خواستی گەلەکەمان

لـە ڕۆژاوای نیشتمان.

فەرەیدوون سامان